

PREGLEDNI RAD

Neiskorišteni gospodarski potencijal hrvatskog govedarstva

Miroslav Kovač¹, Branko Salaj²

¹*Udruga uzgajatelja simentalskog goveda Požeštine, Tominovac 61, 34340 Kutjevo (miroslav.kovac@po.t-com.hr)*

²*Zagrebačka škola ekonomije i managementa, Jordanovac 110, 10000 Zagreb*

Sažetak

Govedarstvo ima značajnu ulogu u hrvatskom gospodarstvu. Proizvodi govedarstva: mlijeko, meso i uzgoj iz domaćih izvora, su dobrim dijelom deficitarni. Analiza podataka iz niza referentnih hrvatskih institucija pokazuje da se malo primjerenijom politikom na tom sektoru može brzo ostvariti dodatni rast godišnjeg nacionalnog dohotka od nekih 2 do 2,5 milijarde kuna. Promišljenijom politikom razvitka obiteljskih gospodarstava moguće je u roku od par godina postići razinu proizvodnje, koja bi zadovoljila potrebe domaćeg tržišta.

Ključne riječi: gospodarstvo, hrvatsko govedarstvo, operativni program, uzgoj, proizvodnja, analiza

Uvod

Stočarstvo je jedan od gospodarskih sektora u kome Hrvatska ima izvrsne prirodne uvjete proizvodnje ali je uz vrlo lošu strukturu i nerazvijeno tržište postala jako ovisna o uvozu. Posebice se govedarstvo, često rabljeno kao pokazatelj stanja u poljoprivredi jedne zemlje, bori s velikim i složenim problemima. Opskrba tržišta mlijekom, mesom i uzgojnim podmlatkom iz domaćih izvora je dobrim dijelom poremećena a zaoštava se i zbog globalne krize i domaćeg dužničkog tereta. Govedarstvo sudjeluje u prihodima od poljoprivrede u Hrvatskoj sa 16% a u Austriji do 30%. Godišnji prihodi od govedarstva u Austriji su 2 mlrd. eura sa napomenom da su 2007/8 godinu porasli 12% (Die Österreichische Rinderzucht, 2008).

Operativnim programom razvitka govedarske proizvodnje u Republici Hrvatskoj (u tekstu dalje Operativni program), objavljenim sredinom ljeta 2004. god. (MPŠ, 2004.), pokušalo se naći izlaz iz nepovoljne situacije. Njime se trebalo osigurati „veću konkurentnost domaće proizvodnje, povećati njezin obujam te stvoriti povoljniji položaj pri ulasku u Europsku uniju“. Konkurentnu proizvodnju se namjeravalo postići, te njome „u cijelosti zadovoljiti domaće potrebe za mlijekom i mesom“, pomoću novih proizvodnih sustava „koji će se veličinom proizvodne jedinice (farme), razinom proizvodnje te primjenom tehnološkog procesa moći nositi sa proizvodnim sustavima drugih razvijenih stočarskih zemalja, prije svega onih iz Europske unije“. Naše su raščlambe pokazale da se u 4,5-godišnjem razdoblju nije uspjelo postići željeno, a program je krajem planiranog razdoblja u 2008.g. (Izmjene i dopune Operativnog programa razvitka govedarske proizvodnje u RH, 2008.) redizajniran u smjeru većih financijskih okvira po proizvodnoj jedinici. Niti ta promjena nije donijela očekivane rezultate, pa se program gasi krajem 2009.g.

Zahtjevne zamisli Programa trebale su se ostvariti uglavnom brzim prijelazom s malih obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, koje su u Hrvatskoj okosnica proizvodnje, na velike proizvodne jedinice, te uvozom visoko proizvodnih krava-muzara. Te dvije komponente rasta već same po sebi nije jednostavno provesti: Proizvodne jedinice, kao što su obiteljska gospodarstva, optimalno rastu u „organskom“ procesu, u kome se proizvođač priučava na tržišne uvjete, prihvaća rizik poslovnih ulaganja, skuplja nova tehnološka iskustva i postupno ih primjenjuje. To je proces koji se na Zapadu odvijao desetljećima. Visoko proizvodne krave zahtijevaju i odgovarajuću razinu infrastrukture i skrbi, koje je gotovo nemoguće stvoriti „preko noći“, pa su u nenaviklim uvjetima podložne stresovima. U nas se zanemario i niz drugih uvjeta, koje treba ispuniti, ako se želi ubrzati

proces modernizacije. Zbog loše zemljišne politike mnogim proizvođačima nije osigurana dostupnost potrebnim pašnjacima. Državna politika, koja na formiranje cijena mlijeka utječe preko otkupljivača a ne preko proizvođača te dozvoljava prekomjeran uvoz, stvorila je veliku nesigurnost u tržišnim uvjetima. Osim toga, država se nije angažirala u obnovi interesnog okupljanja seljaka-proizvođača (iako udružno/zadružno djelovanje u nas ima stoljetne tradicije) pa je pregovaračka moć pojedinačnih proizvođača jako ograničena. Nedovoljno promišljena politika dovodi do velikih makroekonomskih gubitaka. Rekonstrukcija planova i stvarnih rezultata poslužit će nam da naznačimo red veličine tih gubitaka, odnosno mogućnosti da se već relativno jednostavnim zahvatima ostvare značajni dobitci.

Materijal i metode

Za usporedbe trendova u uzgoju i proizvodnji u hrvatskom govedarstvu rabili smo podatke referentnih hrvatskih institucija: Hrvatske poljoprivredne agencije (tada Hrvatskog stočarskog centra), Hrvatske gospodarske komore, Gospodarsko interesnog udruženja «Croatia stočar» i Državnog zavoda za statistiku. Uglavnom je obrađeno razdoblje od 2003. do 2008. godine s time da smo u određenim slučajevima uzimali u obzir i duža razdoblja (od 1997.). Pratili smo evidentirane proizvodne rezultate, kretanje broja grla pojedinih kategorija u uzgoju i tovu. U nekim smo dijelovima u nedostatku referentnih izvora bili prisiljeni takve analize kompletirati stručnim procjenama.

Rezultati i rasprava

Analizirajući stanje u hrvatskom govedarstvu u razdoblju od 2003/4. do 2008. godine dotaknuli smo se nekoliko cjelina: Operativnog programa razvitka govedarske proizvodnje u Hrvatskoj (MPŠVG, 2004.), stanja u proizvodnji mlijeka, stanja tova junadi, te uzgoja rasplodnog podmlatka, a na temelju ukupnog broja krava u Hrvatskoj (HPA, 2009.). Prikazani rezultati u ovom poglavlju su isključivo vezani uz analizu podataka navedenih u poglavlju Materijali i metode rada. Autori su se pri tome usmjerili na usporedbe podatke koji su sa stručnog stajališta važni za temu rada.

Tablica 1. Kretanje broja krava od 1997 do 2008. godine

godina	broj krava	*oteljeno ženske teladi u razdoblju od 1997. do 2008.
1997	233.207	93.283
1998	230.650	92.260
1999	228.014	91.206
2000	214.666	85.866
2001	219.782	87.913
2002	224.078	89.631
2003	223.954	89.582
2004	229.042	91.617
2005	231.633	92.653
2006	241.084	96.434
2007	234.671	93.868
2008	226.000	90.000
Ukupno		1.094.312

Izvor: HPA, 2008.

* procjena autora (godišnje oteljeno ženske teladi uz 80% plodnosti krava u promatranoj populaciji)

Iz tablice 1. je vidljivo da je u razdoblju od 1997. do 2008. godine u Hrvatskoj broj krava opao za ca 7.200 grla. U istom je razdoblju uvezeno prema procjeni autora 100.000 rasplodnih junica te, prema procjenama autora, oteljeno gotovo 1,1 milijun ženske teladi

što se u velikoj mjeri podudara sa službenim Izvješćima HSC o broju oteljene ženske teladi u godini dana na hrvatskim farmama (HSC, 2004-2007.). Uz dobro gospodarenje i uzgojni rad u Hrvatskoj bi danas trebalo biti barem 150.000 krava više nego ih stvarno posjedujemo u odnosu na 1997. g. Nadalje, uzimajući podatak da se u razdoblju (1997-2008.) u prosjeku godišnje otelilo ca 91000 ženske teladi, i uz korekciju 5% smrtnosti i 5% ostalih izlučenja, dolazimo do činjenice da u Hrvatskoj godišnje «nestaje» oko 80.000 grla ženske teladi usprkos zabrani njihova klanja (NN 44/98). Da bi se djelomično pokrio manjak koji je nastao klanjem ženske teladi u razdoblju 2003 - 2008. g. u Hrvatsku je uvezeno ca 46.300 junica (GIU, «Croatia stočar») u prosječnoj godišnjoj vrijednosti od ca 75 milijuna kuna. One su tijekom svoje prve godine u prosjeku dale i do 8% ukupnih isporučenih količina mlijeka na hrvatskom tržištu.

Tablica 2. Planirani obujam proizvodnje mlijeka te struktura farmi

Kategorija farme	Broj farmi	Broj krava	Proizvodnja mlijeka (l)	
			Po kravi	ukupno
Male farme (4 krave)	42300	169200	2500	423.000.000
Adaptirane farme (15 krava)	6000	90000	4500	405.000.000
Specijalizirane farme (40 krava)	1200	48000	6000	288.000.000
Specijalizirane velike farme (600 krava)	20	12000	7000	84.000.000
Ukupno	49520	319200	3759	1.200.000.000

Izvor: Operativni Program, MPRRR

Tablica 3. Udio farmi iz Programa u ukupnoj proizvodnji mlijeka

Pokazatelji	Broj farmi	Broj krava	Proizvodnja mlijeka (l)	
			Prosječno po kravi	Ukupno
Ukupno	49.520	319.200	3.759	1.200.000.000
Iz PROGRAMA	7.220	150.000	5.180	777.000.000
%	14,6	47		64,8

Izvor: Operativni Program, MPRRR

Usporedba planiranih pokazatelja Operativnog programa (Tablica 2. i 3.), te stvarnog stanja u broju farmi, krava i proizvodnji isporučenog mlijeka na kraju planiranog razdoblja prema podacima iz Godišnjih izvješća (HSC, 2004.-2008.), ukazuje da je ukupan broj farmi, koje isporučuju mlijeko, manji za 45% a ukupan broj krava manji za 29% u odnosu na planirani. Toj strukturalnoj promjeni je značajno doprinio Zakon o državnim potporama u poljoprivredi, ribarstvu i šumarstvu, prihvaćen 2002. g. (NN 87/02), kojim su definirani uzgojni i proizvodni minimumi za ostvarivanje državnih poticaja za životinju i mlijeko. Sudeći po popisu poljoprivrednih kućanstava iduće, 2003. g. (DZS, 2003.) u kategoriji, koju je Zakon kvalificirao za primanje poticaja, našlo se u početku razdoblja bliže 2/3 seoskih domaćinstava (njih 50.000, odnosno 63%) dočim je preko jedne trećine gospodarstava isključeno iz gospodarske logike, koja je vrijedila za ostale uzgajivače i proizvođače mlijeka i mesa.

Iz Tablice 3. proizlazi da je Operativnim programom planirano da 7220 većih farmi proizvede ca 65% ukupnih potreba mlijeka. Međutim, podaci u Godišnjem izvješću (HPA, 2008.) pokazuju da manje farme, one do 15 krava, isporučuju 80% mlijeka na hrvatsko tržište. U razdoblju trajanja Operativnog programa količina *otkupljenog* mlijeka se povećala za 20%, od čega je preko 2/3 uslijedilo prve godine (2004/2005) kada program još nije mogao dati rezultate. Od planiranih 7220 farmi za adaptaciju i izgradnju do kraja 2008. godine ostvareno je oko 190, a planirani je kreditni obujam realiziran sa samo 14 % (Jakopović, 2008).

Tablica 4. Proizvodnja kravljjeg mlijeka u RH od 2005. do 2008.

	2005.	2006.	2007.	2008.
Kravlje mlijeko (mil. litara)	766	822	834	802

Izvor: DZS-HGK

Stvarna proizvodnja mlijeka na kraju razdoblja u 2008. g. (Tablica 4.) je podbacila za ca 400 mil. litara u usporedbi s planiranom u Tablici 2. Autori su u ranijoj studiji (Salaj B., Kovač M., 2009) pretpostavili da se u Hrvatsku uvozi 150-200 milijuna litara mlijeka godišnje, što predstavlja vrijednost od 350-400 milijuna kuna koja bi, proizvedena u zemlji i zajedno s poticajima i učinkom multiplikatora, ukupno povećala nacionalni proizvod za ca 1 mlrd. kuna. Sudeći po gornjoj razlici planiranog i proizvedenog moglo bi se pretpostaviti da je potencijal rasta čak i dvostruko veći.

Tablica 5. Kretanje broja utovljene junadi iz domaćeg uzgoja i uvoza

godina	broj grla (domaća junad)	broj grla (uvozna)	Ukupno
2005.	13.269	40.080	53.349
2006.	12.668	55.474	68.142
2007.	22.068	61.722	83.790
2008.	36.957	59.260	96.217
Ukupno	84.962	216.536	301.498

Izvor: HSC, 2004/8

Iz Tablice 5. je vidljivo da se broj utovljene junadi povećao sa ca 53.300 grla u 2005. g. na ca 96.200 grla u 2008. g. dočim je Operativnim programom bilo planirano da se do kraja istog razdoblja iz domaćeg uzgoja, utoviti preko 208.500 grla. U odnosu na planirano zabilježen je, dakle, manjak ca 112.000 grla. Tijekom analiziranog razdoblja (2004.-2008.) uvezen je veliki broj teladi za tov koji je za 2,5 puta veći od broja teladi iz domaćeg uzgoja. Od ukupno godišnje uzgojene teladi za tov u Hrvatskoj (oko 100.000 grla prema procjenama autora) tek 30-tak tisuća završi u tovu. Na ovaj način izgubi se u prometu teladi oko 210 milijuna kuna, odnosno ta se sredstva pretoče preko uvoznika u strane zemlje. Da je telad isporučena na klanje kao utovljena junad, bila iz domaćeg uzgoja, naši bi uzgajivači ostvarili državnu potporu od 126 milijuna kuna. To znači da je samo izravna šteta od uvezenih grla kroz vrijednost uvoza i izgubljenih potpora 336 milijuna kuna na godišnjoj razini. Ovome treba dodati i činjenicu da telad iz uvoza, nakon što bude utovljena i predana na klanje dobije potporu iz državnog proračuna 800 kuna po grlu (NN 87/02) u iznosu od 56 milijuna kuna.

Procijenili smo da bi već relativno jednostavnim zahvatima – strogom primjenom postojeće zabrane klanja ženske teladi, primjenom pravila optimalnog tova i preusmjeravanjem nekih poticaja sa stranih na domaće primatelje – moguće generirati dodatni godišnji rast nacionalnog dohotka od ca 2 do 2,5 milijarde kuna (Salaj B., Kovač M, 2009). S obzirom na naše prirodne uvjete i neizgrađenu infrastrukturu, dugoročni bi rast mogao biti i znatno veći. U kontekstu pripojenja EU i značajnom naglasku na potpore Unije ruralnom razvoju i gospodarstvima koja se ondje nalaze, također je učinjen propust za budućnost prostora, ali i za mogućnosti korištenja potpora od strane domicilnog stanovništva. I u tom kontekstu govedarstvo ima ključnu ulogu s izuzetnim značenjem za nacionalno gospodarstvo. Zato treba posebno upozoriti na podatak, da se u Hrvatskoj već 6 godina za redom dnevno gasi 15-ak gospodarstava koja se bave govedarskom proizvodnjom, prvenstveno.

Zaključak

Navedeni podatci ukazuju na velik neiskorišteni potencijal hrvatskog govedarstva. Operativni program, kojim ga se željelo razviti, nije uspio jer je bio strateški krivo postavljen i zanemario poduzetničku snagu i potrebu očuvanja „živoga sela“, koja se krije upravo u manjim obiteljskim gospodarstvima. S jedne strane je administrativnim mjerama gašena proizvodnja na malim gospodarstvima a, s druge, usmjerenje na velika gospodarstva nije popraćeno mjerama, kojima bi se istodobno osigurao pristup zemlji, uveo red i stabilnost cijena na tržištu i provelo striktno pridržavanje zabrane klanja ženske teladi. Zato se Hrvatska i dalje uvelike oslanja na uvoz podmlatka za uzgoj odnosno tov, a ni proizvodnja mlijeka ne pokriva domaće potrebe. Trend povećanja broja krava i ukupne proizvodnje i otkupa mlijeka u Hrvatskoj ne samo da je zastao već je čak, što se mlijeka tiče, u 2008. g. prešao u pad. Na nacionalnoj razini propušta se ostvariti dodatni godišnji dohodak od barem 2 - 2,5 mlrd. kuna a možda i upola više, koga bi se relativno jednostavnim mjerama moglo generirati u govedarstvu i time povezanim zaposlenjima u poljoprivrednoj i prehrambenoj industriji. Time bi se učinio i značajan korak u zadovoljavanju ostalih neispunjenih prioriteta – smanjenju uvoza, utjecaju na okoliš, geostrateškom interesu održavanja gospodarskih aktivnosti u graničnim područjima i dr.

Literatura

- Die Österreichische Rinderzucht (2008). Zentrale Arbeitsgemeinschaft österreichischer Rinderzucht. Wien.
- Godišnje Izvješće za 2004.-2007. (2005-2008.). Hrvatski stočarski selekcijski centar (HSC). Zagreb
- Godišnje izvješće za 2008. (2009.) Hrvatska poljoprivredna agencija. (HPA). Zagreb.
- Hrvatska gospodarska komora (2009). Raspoloživo: <http://www.hgk.hr>
- Izmjene i dopune Operativnog programa razvitka govedarske proizvodnje u RH. (2008). MPŠVG Izvješća i analize (2008). Gospodarsko interesno udruženje «Croatiastočar» (GIU), Zagreb
- Jakopović. I. (2008). Izvješće o stanju operativnog programa razvitka govedarske proizvodnje. Vrbovec.
- Odluka o zabrani klanja podmlatka pojedinih vrsta stoke (1998). Narodne novine. 44/98. Zagreb.
- Operativni program razvitka govedarske proizvodnje RH (2004). MPŠVG. Zagreb .
- Popis poljoprivrede (2003). Državni zavod za statistiku (DZS). Zagreb.
- Salaj B., Kovač M. (2009). Hrvatsko govedarstvo na kobnom raskrižju. Hrvatska revija. Broj 1: 24-28,
- Zakon o državnoj potpori u poljoprivredi, ribarstvu i šumarstvu (2002). Narodne novine. 87/02. Zagreb

Unused economic potentials in Croatian cattle-breeding

Abstract

Cattle farming plays an important role in the Croatian economy. There is an unsatisfied demand for products of the sector: milk, beef and breeding of domestic livestock. An analysis of the data from major Croatian trade agencies concludes that a somewhat more apposite public policy towards this sector would annually add at least some € 300 to 400 million to the gross domestic product. A more systematic policy of modernizing family farms can within a few years ensure a level of production corresponding to the needs of the domestic market.

Key words: economy, croatian cattle farming, operational program, breeding, production, analysis